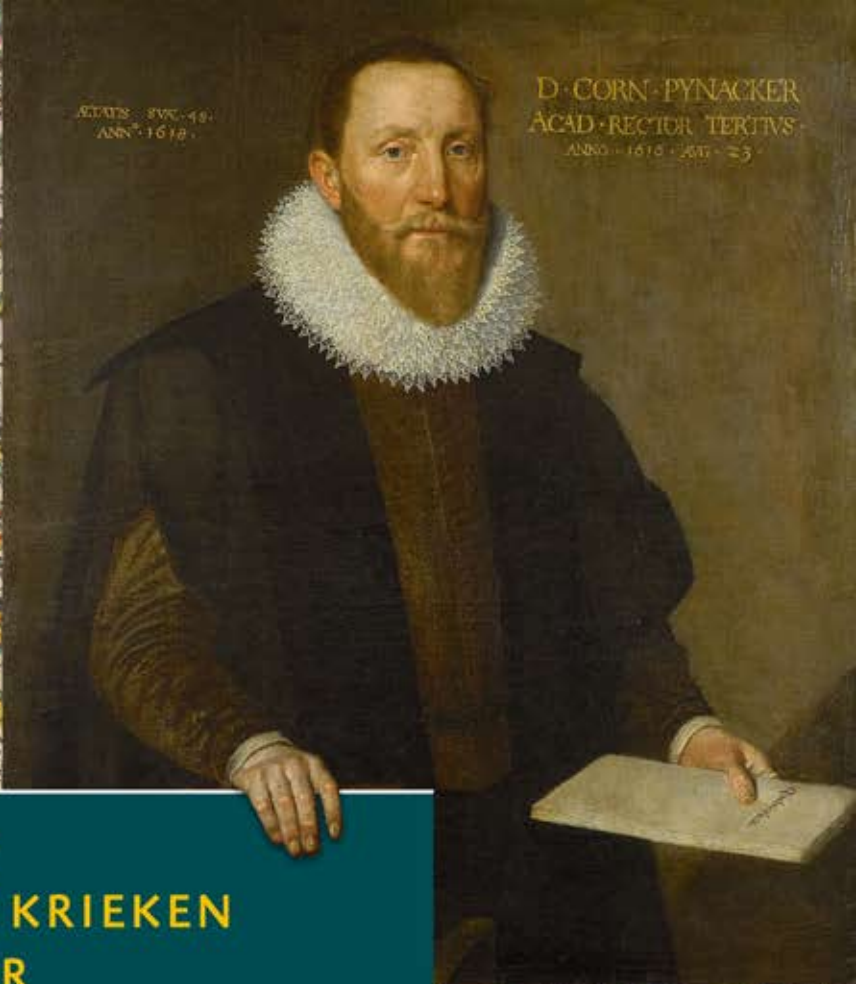

STATVS SVVC-48
ANNVS 1618

D·CORN·PYNACKER
ACAD·RECTOR TERTIVS
ANNO·1610·AET·23

PAUL BROOD
GERARD VAN KRIEKEN
JAN SPOELDER

De wijde wereld van Cornelis Pijnacker

(1570-1645)

W BOOKS

*De
wijde wereld
van Cornelis
Pijnacker
(1590-1645)*

PAUL BROOD
GERARD VAN KRIEKEN
JAN SPOELDER

W BOOKS

Inhoud

INLEIDING	7	4 DE EERSTE MISSIE	82
I JONGE JAREN	II	Aanstellingen en instructie	82
Oorlog in de buurt	11	De Capitulatie van 1612	85
Naar school	12	Twee provincies met een status aparte	88
Studeren in Leiden	14	De Nederlandse slaven	89
Aan de studie	16	De reis naar Algiers	91
Naar Heidelberg en Padua	20	5 DE REPUBLIEK EN DE BARBARIJSE KAPERS	97
Terug in Leiden	27	Consul en koopman	99
2 HOOGLERAAR IN LEIDEN	33	‘Goede prijs’	100
Het onderwijs in Leiden	33	Slaven	103
Huwelijk en familie	40	Renegaten	105
Onder professoren	41	Vrije Nederlanders	107
Pijnackers geleerde omgeving	43	De betrekking tussen Den Haag en Algiers	109
Adviezen en publicaties	45	6 TWEE VREDESVERDRAGEN	115
Vertrek uit Leiden en een hangende rechtszaak	49	In een andere wereld	118
Persoonlijkheid	52	Een vredesakkoord met Algiers	120
Intermezzo 1 – Mikpunt van humor	53	Onderhandelingen met Yusuf Dey	123
3 HOOGLERAAR IN GRONINGEN	56	Een vredesakkoord met Tunis	126
De Academie	57	De thuisreis	128
Gekwetste eer	61	Het oordeel van de Staten-Generaal	129
De verhuizing naar Groningen	62	7 DROOM EN WERKELIJKHEID	131
Reizen in Pijnackers tijd	65	Terug in Nederland	131
Aan het werk	67	Plannen	132
Pijnackers rectoraat	69	Een bisschop in Den Haag	136
Voorzitter van de academische vierschaar	71	Renegaten in Nederland en andere strubbelingen	137
Rechtsgeleerde adviezen	73	Wrijving met Parijs	140
Westerwolde	74	Een nieuwe missie	141
Volmacht in Drentse zaken	76	Wijnant de Keyser in de problemen	144
Vertrek in fasen	77		

8 DE TWEEDE MISSIE 147	12 DE HERINNERING BLIJFT ... 240
Een valse start 147	Wie was Cornelis Pijnacker nu echt? 243
Van incident naar incident 151	NOTEN 247
Het <i>Historysch verhael</i> 158	SUMMARY 256
De onderhandelingen 162	SOMMAIRE 258
Vertrek naar Tunis 164	BIJLAGEN 261
Tunis 166	
Carthago 171	
De terugreis 172	
9 HET EINDE VAN DE DROOM 176	
Terug in de Republiek 176	1 Genealogische informatie over de familie van Cornelis Pijnacker 262
Wijnant de Keyser, Coy, Verhaer en Hendrick Wendelsen 178	– Kerckhoven/Pijnacker 262
De expeditie van Jan Wendelsen 182	– Moens/Moons 263
Het <i>Historysch verhael</i> 185	– Boterpot 266
Een terugblik 191	2 Overzicht van motto's en citaten van Cornelis Pijnacker in <i>alba amicorum</i> 268
10 PIJNACKERS DRENTSE JAREN 193	3 Publicaties van Cornelis Pijnacker 278
Drenthe, de bruid om wie niemand danste... 193	– Disputaties 278
Hoe kwam Pijnacker in Drenthe terecht? 195	– Juridische studieboeken 278
Zakelijke belangen 198	– Andere uitgaven 279
Propaganda voor Drenthe 201	– Kaarten 279
Pijnackers belangstelling voor cartografie 203	4 Register op brieven van Cornelis Pijnacker 281
De Pijnacker-kaart 208	5 Verklarende woordenlijst 283
Geschiedenis van Drenthe? 214	6 Bronnen en literatuur 284
De avondzon in Meppel? 217	– Archieven en bibliotheken 284
	– Uitgegeven bronnen, websites en naslagwerken 284
	– Literatuur 285
Intermezzo 2 – Pijnackers Geschiedenis van Drenthe en Westerwolde 218	7 Verantwoording van de illustraties 289
11 HOOGLERAAR IN FRANEKER 226	8 Register van namen 290
De draad weer opgepakt 228	Colofon 295
Aan het werk 231	
De kwestie Ameland 234	
Nog steeds oorlog 235	
Opnieuw getrouwd 237	
Weduwe Pijnacker 238	

Inleiding

Cornelis Pijnacker werd geboren in 1570 en overleed in 1645. Zijn leven valt dus vrijwel samen met de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Dat feit alleen al maakt het schrijven van een biografie een boeiende onderneming, want deze jaren vormen een van de belangwekkendste perioden uit onze geschiedenis. Geeft een beschrijving van zijn leven een persoonlijk zicht op de Opstand en de oorlog? Krijgen we een genuanceerder beeld van de tijd waarin hij leefde?

Maar er zijn meer aanknopingspunten. Pijnacker is hoogleraar geweest aan maar liefst drie Nederlandse universiteiten. Dankzij hem krijgen we een kijkje achter de schermen van de nog prille universitaire wereld in Leiden, Groningen en Franeker. Er is nog een reden, en misschien wel de belangrijkste, voor een levensbeschrijving. Hij werd uitgezonden naar het gevaarlijke en onrustige Noord-Afrika, in die dagen Barbarije genoemd. De twee gezantschappen die hij volbracht waren zijn meest intensieve jaren. Hij heeft er zelf uitgebreid over geschreven.

Een afwisselende carrière, zo is de eerste indruk. Maar hoe leren we de persoon beter kennen? Wie was deze intelligente jurist, waar kwam hij vandaan, wie waren zijn naasten? En de meest intrigerende vraag is natuurlijk: wat was hij voor een man?

Een biografie heeft Cornelis Pijnacker nooit gekregen. De eerste die zijn leven weergaf was professor Johannes Jacobus Wissenbach, maar dat was bij de lijkrede die hij hield na het overlijden van Pijnacker in 1645. En die rede is niet bewaard gebleven.

De oudst bekende levensbeschrijving van Pijnacker staat in de Leidse portrettenuitgave *Illustrium Hollandiae et Westfrisiae ordinum alma academia Leidensis*, samengesteld door Johannes Meursius en uitgegeven in 1614. Het is een portretgalerij van alle Leidse hoogleraren tot die tijd, waaraan een korte beschrijving is toege-

voegd. Veertig jaar later verscheen *Effigies & vitae Professorum Academiae Groninganae & Omlandiae*, in 1654 uitgegeven in Groningen. Het zijn, zoals de Latijnse titel aangeeft, afbeeldingen en levensbeschrijvingen van professoren verbonden aan de universiteit van Stad en Lande van Groningen. Op de pagina's 63-64 wordt Pijnacker beschreven en aan de tekst is een portret van hem toegevoegd. In het randschrift staat de Latijnse tekst: *Cornelius Pynacker Delfensis I. U. D. et Prof. in Ac. Leid. Gron. et Oml. necnon Fran. in Afr. Leg.*, wat in het Nederlands betekent: Cornelis Pijnacker van Delft, doctor in beide rechten, professor in Leiden, Groningen en Ommelanden alsmede Franeker, gezant in Afrika. Van het boek is in 1968 een facsimile uitgegeven met een Nederlandse vertaling, wat de toegankelijkheid ervan natuurlijk zeer bevordert.

Ruim honderd jaar later, in 1758, verscheen het tweedelige *Athenarum frisiacarum*, geschreven door Emo Lucius Vriemoet. Dit boek bevat naast een beschrijving van de Franeker universiteit korte biografieën van de hoogleraren en andere medewerkers. Op de bladzijden 288-292 is plaats ingeruimd voor Pijnacker. Wie de bronnen die de schrijver gebruikte bekijkt, ziet verwijzingen naar de genoemde *Effigies*, maar ook naar de *Illustrium Hollandiae et Westfrisiae ordinum alma academia Leidensis* van Meursius. Vriemoet maakte ook gebruik van het *Diarium Everardi Bronchorstii sive Adversaria omnium quae gesta sunt in Academia Leydensi* (1591-1627), het dagboek van Everardus Bronckhorst, waarin

hij allerlei wederwaardigheden beschrijft die plaats vonden aan de Leidse universiteit in de jaren 1591-1627. Bronckhorst en Pijnacker waren tegelijkertijd student en later hoogleraar in Leiden. Vanaf 1591 tot zijn vertrek uit Leiden in 1614 wordt Pijnacker regelmatig genoemd.

In de tweede helft van de negentiende eeuw is de boekenliefhebber A.J. van der Aa de eerste die een *Biographisch woordenboek der Nederlanden* opzet. Hij maakt korte levensbeschrijvingen ‘van zoodanige personen, die zich op eenigerlei wijze in ons vaderland hebben vermaard gemaakt’. In deel 15 wordt op de pagina’s 510-512 Cornelis Pijnacker beschreven. De historici P.J. Blok en P.C. Molhuysen zetten begin twintigste eeuw een nieuw biografisch project op, het *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*. In de jaren 1911-1937 verschijnen tien delen met meer dan 22.000 beknopte levensbeschrijvingen. Al in deel 2 (verschenen in 1912) heeft Pijnacker een lemma gekregen (kolommen 1140-1142).

Inmiddels waren de jubilea van de oudste Nederlandse universiteiten aanleiding voor de samenstelling en publicatie van gedenkboeken. Het 250-jarig bestaan van de Leidse universiteit bracht Matthijs Siegenbeek ertoe een tweedelig boek met de titel *Geschiedenis der Leidsche hoogeschool. Van hare oprigting in den jare 1575 tot het jaar 1825* uit te brengen. Later in de negentiende eeuw verschenen het *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen*, samengesteld door W.J.A. Jonckbloet, en *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker* van de hand van W.B.S. Boeles. Als hoogleraar in de begintijd van deze universiteiten passeert Pijnacker in al deze boeken de revue.

Ook in de moderne universitaire gedenkboeken komen we Pijnacker weer tegen. In 1985 stelden Goffe Jensma, Franck Smit en Martin Engels het boek *Universiteit te Franeker 1595-1811* samen.

In 1990 promoveerde Margreet Ahsmann op de studie *Juridisch onderwijs aan de Leidse universiteit 1575-1630*. Vanzelfsprekend ontbreekt Pijnacker daarin niet. In 2000 verscheen Willem Otterspeers *Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit 1575-1672*. Ter gelegenheid van het 400-jarig bestaan van de Groninger universiteit in 2014 schreef Klaas van Berkel *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen*, waarvan deel 1 de oude universiteit van 1614 tot 1876 behandelt.

Uit al deze studies verschijnt een beeld van de man Pijnacker, die zich op enigszins eigenzinnige wijze beweegt in de academische wereld van zijn tijd. Hij was een goed docent, onderhield een uitgebreid netwerk in de bovenlaag van de Nederlandse republiek en had ook politieke belangstelling. Die interesse, samen met zijn eigenzinnigheid, brachten hem ook in andere omstandigheden. In 1622 nam hij de opdracht van de Staten-Generaal aan om als gezant naar Noord-Afrika te gaan en in 1625 ging hij opnieuw naar dit gebied. Daar kwam hij in een andere wereld, waar hij te maken kreeg met politieke intriges en machinaties, met de islam en christenslaven en met mensen met wie het kwaad kersen eten was. Bovendien kostten zijn gezantschappen hem meer dan ze hem opleverden. Over deze periode van Pijnacker biedt de specialistische studie van Gerard van Krieken meer informatie. Hij gaf het verslag dat Pijnacker van zijn Afrikaanse avontuur maakte in 1975 uit onder de titel *Dr. Cornelis Pijnacker. Historysch verhael van den steden Thunis, Algiers ende andere steden in Barbarien gelegen*.

Toen Pijnacker in 1627 terugkeerde in het vaderland, moest hij ervaren dat een nieuw hoogleraarschap niet direct beschikbaar was. Hij raakte in Drenthe verzeild, werkte als advocaat en kaartmaker, tot het hem in 1636 lukte weer bij een universiteit, nu in Franeker, aan de slag te gaan. Over de kaart van Drenthe, die Pijnacker in 1634 liet verschijnen (en die bijna

twee eeuwen het beeld van dit gewest heeft gedomineerd) schreef Herman Versfelt in 2005 een artikel.

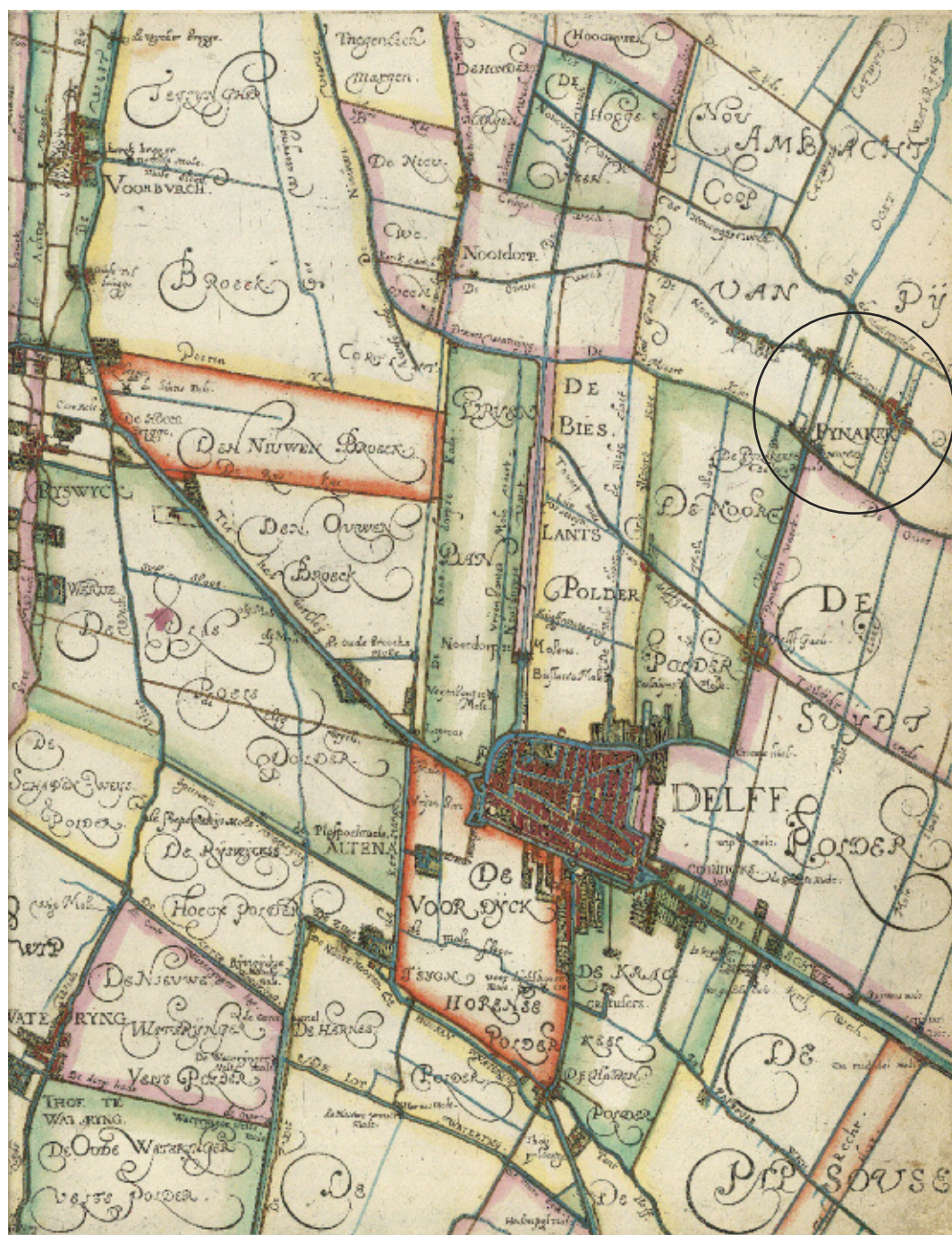
Cornelis Pijnacker is dus geen onbekende in de geschiedenis, maar een compleet beeld was er niet. In ons onderzoek hebben wij meer en andere bronnen aangeboord om een beter zicht te krijgen op Pijnacker. De beschikbaarheid van zoveel bronnen en van inventarissen en catalogi via internet heeft verrassende vondsten opgeleverd. Daardoor weten we meer over zijn afkomst, zijn netwerk en zijn werk. Vooral de aandacht voor zijn Noord-Afrikaanse en zijn Drentse periode heeft veel nieuwe informatie opgeleverd. Tegelijk schetsen wij het leven en werken van Pijnacker in zijn tijd. Een tijd die zoveel verschilt van de onze en daarom niet altijd eenvoudig te begrijpen is.

In Pijnackers leven zijn enkele helder af te bakenen perioden te onderscheiden. Deze zijn dan ook gebruikt om een indeling aan dit boek te geven. Zijn jeugd en studietijd vullen hoofdstuk 1, zijn werkzaamheden in Leiden (1597-1614) hoofdstuk 2. Het derde hoofdstuk is gewijd aan zijn jaren als hoogleraar in Groningen (1614-1624). De hoofdstukken 4-9 beschrijven Pijnackers avonturen in Barbarije. Terugge-

keerd in Nederland bracht hij van 1629 tot 1636 door in Drenthe, wat beschreven wordt in hoofdstuk 10. Zijn laatste jaren woonde en werkte hij in Franeker waarvan hoofdstuk 11 vertelt.

Dit boek is het product van hechte samenwerking van de drie op de titelpagina genoemde auteurs. Dat geldt zeker voor de hoofdstukken 1, 2 en 12. De hoofdstukken 4-9 zijn geschreven door Gerard van Krieken, 3, 10 en 11 door Paul Brood, vanzelfsprekend met aanvullingen van de andere auteurs. De vertaling en bewerking van de Latijnse teksten is uitgevoerd door Jan Spoelder.

Erkentelijk zijn de schrijvers voor de informatie, tips, aanvullingen en kritiek die zij van velen hebben ontvangen en waarvan dankbaar gebruik gemaakt is. Speciale vermelding verdienen Pieter van der Hoeven, die ons van genealogische informatie heeft voorzien, alsmede de Groninger hoogleraren Klaas van Berkel en Jan Lokin die de concepttekst hebben gelezen en waardevolle kritiek hebben geleverd. Dank ook aan Guido van Rijn voor de tekst van de summary. De totstandkoming van dit boek mogen allen als bewijs van onze waardering beschouwen.

Kaart van Delfland, getekend door Floris Balthasar van Berkenrode, 1611.
 Omcirkeld Pijnacker en de boerderij Kerckhoven.

1 Jongejaren

Pijnacker was (en is nog steeds) een dorp in Delfland.¹ Het oostelijk deel van Delfland was in de middeleeuwen bedekt door een veenlaag. Geleidelijk was dit laagveen afgegraven en waren er plassen ontstaan. De kern van Pijnacker lag op een kleiplaat, maar de gebieden daaromheen waren voornamelijk veengebied geweest. Het lag in een waterrijk gebied met dijken, kaden, sluizen en molens. Omdat turf als brandstof veelgevraagd was in de steden, bleef het turfdelven lang een belangrijke economische activiteit. Akkerbouw en veeteelt waren voor de bevolking in de zestiende eeuw de middelen van bestaan.

Dat gold ook voor het gezin van Adam en Jannetje, dat woonde op de boerderij Kerckhoven, een van de grootste boerenhoeven in de buurt 'An de Kerck', het eigenlijke dorp Pijnacker. Het dorp telde maar 23 huizen 'ande kerck' en het hele ambacht niet meer dan 90. De meest aanzienlijke stonden vooral langs de vaart. Rondom de kerk bevonden zich de kleinere huizen.

Op 6 juli 1570 werd daar geboren Cornelis, kind van Adam Dircksz. van Kerckhoven en Jannetje Adriaansdochter van Polanen. Het gezin bestond verder uit twee meisjes, Baartgen en Maritgen, en drie jongens, Adriaan, Christiaan en Dirck. Van een zevende kind is de naam en het geslacht onbekend.

Van vooraanstaande inwoners van het dorp werd verwacht dat zij zich inzetten voor de samenleving waarvan zij deel uitmaakten. Dat kon door functies uit te oefenen, zoals kerkmeester, armmeester of een bestuurlijk ambt. In Pijnacker waren er een schout en twee ambachtsbewaarders, alsmede een college van acht achtemannen, een soort gemeenteraad. Adam Dircksz. was vanaf 1587 tot zijn overlijden in 1602 schout van Pijnacker. Zijn ambtsgebied was het ambacht Pijnacker, waar hij namens de ambachtsheer het bestuur en de lage rechtspraak uitoefende. De waterhuishouding, zeer belangrijk in zo'n waterrijk gebied als Delfland, was de verantwoordelijkheid van de dijkgraaf. De dijkgraaf was tevens baljuw van

Delfland en had dus twee petten op had. Als dijkgraaf, verantwoordelijk voor de waterhuishouding werd hij bijgestaan door de hoogheemraden, en als baljuw, verantwoordelijk voor de hogere rechtspraak, door het college van welgeboren mannen. De baljuw trad op namens de landsheer. Adam Dircksz. was penningmeester van de Oost-Ambachten van het hoogheemraadschap.²

Zowel de familie Van Kerckhoven als de familie Van Polanen had grondbezit in Pijnacker en omgeving en beide behoorden dan ook tot de aanzienlijken van het dorp.

OORLOG IN DE BUURT

De jaren zeventig van de zestiende eeuw, de tijd dus dat Cornelis en zijn broers en zusters geboren werden, waren een spannende tijd.³ Uit de geschiedenisboekjes kennen we die als het begin van de Tachtigjarige Oorlog of de Opstand. Het leven van Cornelis zal zich uitstrekken over bijna die gehele periode van tachtig jaar en het is logisch dat in zijn levensverhaal de oorlog regelmatig opdoemt. Dat begon al toen hij nog heel jong was.

Vanaf het moment dat Filips II in 1555 zijn vader Karel V was opgevolgd als heer van de Nederlanden, rees er verzet tegen de politiek van de koning. Dat verzet, vooral tegen de landvoogd, in het land groeide gestaag, met Alva's belastingen (de rode, 20ste en rooste penning)

als een belangrijk motief. Ontevredenen in Holland zochten contact met de Prins van Oranje, die daarop met zijn broer Lodewijk van Nassau de Nederlanden binnenviel met een troepenmacht. Bij verrassing namen de Watergeuzen in 1572 het stadje Brielle in. De Watergeuzen werden geleid door Willem van der Marck, heer van Lumey, en Willem Bloys van Treslong. Deze laatste zou jaren later de schoonvader van Cornelis Pijnacker worden.

Onvrede met het optreden van landvoogd Alva deed ook andere steden besluiten geuzenlegertjes binnen de muren toe te laten. Vlissingen, Enkhuizen en Dordrecht waren de eerste. Andere Hollandse en Zeeuwse steden sloten zich niet uit eigen beweging aan, maar gingen pas onder dwang of dreiging om. Delft was er daar een van. Belangrijke steden als Amsterdam en Middelburg bleven echter Spaansgezind.

Onder leiding van Alva's zoon Don Frederik probeerde het Spaanse leger de opstandelingen aan te pakken. In een wrede veldtocht werden de steden Mechelen, Zutphen, Naarden en Haarlem tot de orde geroepen. Alkmaar wist zich in 1573 echter te redden door de dijken door te steken en ook Leiden hield in 1574 stand. Wel kwam een groot deel van Delfland (waaronder Pijnacker) onder water te staan en vluchtten vele inwoners naar hoger gelegen delen en de stad Delft.⁴

NAAR SCHOOL

De onrustige politieke situatie in Holland zal de jonge Cornelis niet hebben bezig gehouden. Hij bezocht in Delft de Latijnse school in de Schoolstraat, vlak bij de Oude Kerk.⁵ Daar was Latijn de voertaal, zodat hij er Cornelius Pynakerus genoemd werd. De rector heette ook niet Jason Jansz. van Langemersch, maar Lange-mertius.

De Latijnse school telde in die jaren gemiddeld 47 leerlingen. De schooltijden waren 's morgens van zes tot acht en van negen tot tien uur, 's middags van één tot drie en van vier

tot vijf uur. In de donkere wintermaanden schoven de tijden een uurtje op. Voor elke leerling was jaarlijks twintig stuivers schoolgeld verplicht.⁶ Een van de schoolmeesters was er Jan Adriaansz. van Kerckhoffe, vermoedelijk een oom van Cornelis.

Op de Latijnse school, die gewoonlijk zes klassen telde, heerste een strenge discipline. De leerlingen dienden zich voorbeeldig te gedragen, ook buiten de school. Zo was het verboden sneeuwballen te gooien of op het ijs te lopen. Wie werd betrapt kreeg, net als de leerlingen van de lagere school, met de plak of de roede, maar – zeker als de leerling wat ouder was – ook een merkteken, een aantekening dus, of in heel ernstige gevallen tijdelijke opsluiting.

De school bood de vooropleiding voor de studies godgeleerdheid en rechten aan de universiteit. Latijn was het kernvak. Een leerling die de school met succes had doorlopen verstond, sprak en schreef die taal zuiver en correct. Hij was ook geschoold in de grammatica, de retorica en de dialectica, de vaardigheid in het voeren van twistgesprekken. Om dat te bereiken was Latijn op school de voertaal. De docenten gaven er hun lessen in en de leerlingen werden geacht onderling niet hun moederstaal te gebruiken. Er werd veel uit het hoofd geleerd, zoals deze dialoog tussen Sulpitius en Theodorus uit de *Colloquia Corderii*:

S.: Commoda mihi parumper cultellum tuum.

T.: Semper aliquid commodato petis : accipe, quin te emis potius?

S.: Non habeo pecuniam.

(S.: Leen me even je mes.

T.: Je vraagt me altijd iets te leen. Hier, maar waarom koop je er liever zelf geen?

S.: Ik heb geen geld.)⁷

In die dialogen kwamen ook andere alledaagse zaken ter sprake, zoals naar bed gaan, je aan ta-

Gezicht op Delft, circa 1660, door Johannes Vermeer.

fel gedragen en iemand met zijn verjaardag feliciteren. Om zich in het gebruik van het Latijn te trainen werden er in de verschillende leerjaren dispuutwedstrijden gehouden.

In hogere klassen stonden, naast Ovidius' *Tristia*, de gedichtenbundel die hij schreef in zijn ballingsoord aan de Zwarte Zee, onder andere redevoeringen van Cicero en Sallustius op het programma. Ook werd er gelezen uit het werk van schrijvers die nu uit de gratie zijn, zoals Curtius Rufus, die in de eerste eeuw na Christus schreef over Alexander de Grote, en

Justinus, een historicus uit de derde eeuw na Christus. Die schreef een wereldgeschiedenis waarin Assyriërs, Perzen, Grieken en Romeinen en aan het einde Cleopatra de revue passeren.

Voor andere vakken was er weinig of geen ruimte. Frans, Duits of Engels stonden niet op het programma. Grieks was ondergeschikt aan het Latijn, het was voldoende als de leerlingen het Nieuwe Testament in die taal konden lezen. Wel stond er 'calligraphia', schoonschrijven, op het programma. Maar voor wiskunde en aardrijkskunde was geen aandacht.

Latijnse school van Delft aan de Schoolstraat met het in 1620 toegevoegde schoolpoortje, naar ontwerp van Hendrick de Keyser.

Met godsdienst werd niet gespot. De dag werd geopend en gesloten met gebed en op zondag werden de leerlingen geacht twee keer naar de kerk te gaan. Vanzelfsprekend werd de Heidelbergse catechismus, het calvinistische leer- en lesboek van de christelijke leer, bestudeerd. Honderdnegentwintig vragen en antwoorden die, in het Latijn én in het Nederlands, uit het hoofd geleerd moesten worden. Daarnaast was er ruimte om de Psalmen van David te zingen.

Rector Langemertius was van oorsprong een Zuid-Nederlandse immigrant.⁸ In de periode van zijn rectoraat, van 1580 tot 1596, is het Zuid-Nederlandse element in de Delftse school ongetwijfeld tot uitdrukking gekomen door de invoering van een halfjaarlijkse publieke promotie met prijsuitreiking, zoals dat in die tijd op Latijnse scholen elders in Holland ook gebeurde. De pedagogiek van de onderlinge wedijver die hieraan ten grondslag lag, heeft Langemertius persoonlijk ervaren in de tijd dat hij zelf leerling was op een van de door Jezuiten geleide Latijnse scholen in de Zuidelijke Nederlanden.⁹ Daar ontvingen de beste leerlingen van iedere klas bij de halfjaarlijkse promotie een boek

ten geschenke. Uit de tijd van het rectoraat van Langemertius zijn geen prijsboeken bewaard gebleven, maar het is aannemelijk dat de latere professor Pijnacker op de Latijnse school tot de gelukkige winnaars van een prijsboek behoorde.

Niet ver van Cornelis' school vond in 1584 een dramatische en belangrijke gebeurtenis plaats. In het Sint Agathaklooster had de Prins van Oranje in 1572 zijn hof ingericht. In hetzelfde jaar was de laatste rector van dat klooster, priester-dichter Cornelis Muys, in Leiden vermoord door Lumey, de opperbevelhebber van de Watergeuzen. Van 1572 tot 1584 verbleef de Prins regelmatig in het Sint-Agathaklooster. Daardoor staat het sindsdien bekend als 'Het Prinsenhof'. In 1584 werd Willem van Oranje daar op 10 juli vermoord door Balthasar Gerards. Ook al was Cornelis nog maar veertien jaar oud, hij moet van deze politieke moord hebben gehoord.

STUDEREN IN LEIDEN

Na de Latijnse school met succes doorlopen te hebben liet de jonge Cornelis zich – vijftien jaar oud – op 21 augustus 1585 onder de naam Cor-

De Leidse universiteit aan het Rapenburg in de tijd van Pijnacker. Rechts de stenen poort. Uit: Johannes Meursius, *Illustrium Hollandiae et Westfrisiae ordinum alma academia Leidensis* (Leiden 1614).

nelius Adami (= Cornelis, zoon van Adam) als student in de letteren aan de Leidse universiteit inschrijven. Hij was een van de vierenzeventig studenten die daar dat jaar aan een studie begonnen.¹⁰

Hoe zag de universiteit er toen uit? Het huidige hoofdgebouw aan het Rapenburg was sinds 1581 de huisvesting van de universiteit.¹¹ Voordien was het de kapel van de Witte Nonnen geweest. Hier werden colleges gegeven, maar zetelde ook het college van curatoren, het bestuur van de universiteit. Na 1591 kwamen aan de overzijde van het Rapenburg, in de Begijnhofkerk, de bibliotheek en het anatomisch theater waar de studenten in de medicijnen praktisch onderricht kregen. In het voormalig klooster van de Cellebroeders aan de gelijknamige gracht (nu Kaiserstraat) kwam het collegium theologicum, waar beursstudenten theologie konden studeren. Nog vóór 1600 werd ook de *hortus medicus* gerealiseerd, een kruidentuin voor medicinaal gebruik. De tuin werd direct achter het universiteitsgebouw aangelegd en was te bereiken via een stenen poort.

De universiteit werd bestuurd door drie partijen: de gewestelijke overheid, de stad en de senaat. De Staten van Holland waren vertegenwoordigd door drie curatoren, die samen met de vier burgemeesters van de stad het college van curatoren vormden. Daarnaast was er de senaat, bestaande uit de rector en vier assessoren, die elk een faculteit representeerden. Zij hadden hun eigen bevoegdheden, maar moesten in belangrijke kwesties het college raadplegen.

Zoals op de meeste Europese universiteiten waren er vier faculteiten: theologie, rechten, medicijnen en *artes* (logica, fysica, mathematica, Latijn, Grieks en Hebreeuws), in volgorde van afnemende status. Veel aankomende jonge studenten begonnen met de *artes*, vaak als tussenstap van de Latijnse school naar theologie, rechten of medicijnen. In de tijd dat Pijnacker theologie studeerde, had die faculteit een professor ordinarius en een professor extraordinarius (gewoon en buitengewoon hoogleraar). Het verschil tussen beiden was dat de buiten-

COLOFON

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Tekst

Paul Brood, Gerard van Krieken, Jan Spoelder

Vormgeving

Marjo Starink, Amsterdam

© 2018 WBOOKS Zwolle / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2018.

ISBN 978 94 625 8294 1
NUR 680

Dit boek kwam mede tot stand met steun van het NOT Fonds, Den Haag.

W BOOKS

Geleerd, ambitieus, avontuurlijk, reislustig, ongedurig. Dat zijn de eigenschappen die naar voren komen in de biografie van Cornelis Pijnacker (1590-1645). Op eigenzinnige wijze bewoog hij zich in de academische wereld van Leiden en Groningen. Hij was een goed docent, onderhield een uitgebreid netwerk in de bovenlaag van de Nederlandse republiek. Hij kende Hugo de Groot persoonlijk en was bevriend met de rector van de Groninger universiteit Ubbo Emmius.

Maar hij had ook politieke belangstelling, wilde hogerop in de diplomatie. In 1622 nam hij de opdracht van de Staten-Generaal aan om als gezant naar Noord-Afrika te gaan en in 1625 ging hij opnieuw naar dit gebied. Daar, in Barbarije zoals de Europeanen het gebied noemden, kwam hij in een andere wereld, waar hij te maken kreeg met politieke intriges en machinaties, met de islam en christenslaven en met mensen met wie het kwaad kersen eten was. Bovendien kostten zijn gezantschappen hem meer dan ze hem opleverden.

Op zijn oude dag ging hij in Drenthe aan de slag als jurist en maakte daar in 1634 de eerste kaart van de provincie. Als 66-jarige werd hij nog hoogleraar in Franeker, waar hij – 75 jaar oud – overleed.

Het verhaal van Pijnackers leven geeft een verrassend beeld van de Nederlandse samenleving in de Gouden Eeuw, waarin de oorlog en de geloofsstrijd voortdurend doorschijnen.

